

SISTEMUL POPULAR DE DENOMINAȚIE PERSONALĂ DIN COM. RODNA, JUD. BISTRIȚA-NĂȘĂUD

Cercetarea de față analizează sistemul popular de denominație personală din com. Rodna, Jud. Bistrița-Năsăud. Materialul provine din două surse complementare: Dicționarul genealogic rodnean (DGR)¹ și o anchetă de teren pentru a verifica și adăugi lista celor două categorii antroponimice: porecele și supranumele.

1. Sistemul popular de denominație din localitatea amintită mai sus se distinge prin următoarele procedee de individualizare:

a. prenume (*Anchidim, Agafia, Agripina, Anisia, Calistru, Cosmiana, Domnița, Dochia, Dionisie, Foca, Frăsina, Matroana, Mănăilă, Melentia, Precup, Odochim, Ofilat, Varvara* etc.);

b. hipocoristic (*Arsinica, Cătărinuța, Cosmița, Erji, Lăzoruc, Linca, Loți, Nica, Măriuca, Măriuța, Nelu, Nuțuc, Tavi, Teiuc, Teofilaș, Tița, Toderică, Viluț, Ucu* etc.);

c. poreclă (*Antena, Bricter, Ciocârlanu, Dodu, Fleacu, Hacăl, Jaru, Lampu, Mucenicu, Oaia, Pănușă, Românul, Șliboviță, Trola, Văcărița* etc.);

d. supranume (*Benzinaru, Clopotaru, Drotaru, Fătu, Groparu* etc.)

1.1. Dintre aceste categorii antroponimice, cele mai frecvent utilizate în sistemul popular de denominație sunt supranumele și porecele. Având în vedere că în terminologia onomastică acești termeni sunt utilizați fie cu accepțiuni diferite, fie cu aceeași accepțiune, considerăm că este necesar să precizăm care este opțiunea noastră cu privire la repartizarea materialului onomastic în cele două categorii antroponimice: poreclă și supranume.

1.1.1. Deși termenii poreclă și supranume sunt discutați în lingvistica românească încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de către I.-A. Candrea (1895), constatăm că, în dicționare aceștia sunt definiți, cel mai adesea, unul prin celălalt (DLR, DEX): spre exemplu, în DLR, porecla este definită ca „supranume dat (adesea în bătaie de joc) unei persoane (și urmașilor ei) în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior, a psihicului sau a activităților sale, (rar) poreclire, (învechit, rar) poreclitură; p. gener. supranume”, iar supranumele ca „nume adăugat la numele propriu al unei persoane în semn de cinste sau pentru a o deosebi printr-o caracteristică sau circumstanță oarecare de o altă persoană, Sinonime: (livresc) cognomen, (învechit) supranume, supranumire; p. ext. poreclă”². DSL (s.v. *supranume*) ia în discuție numai lexemul supranume, definit ca „poreclă repe-

¹ DGR înregistrează antroponomia localității Rodna pentru perioada 1690–1990.

² Vezi, în acest sens, și definițiile similare din DEX, s.v. *poreclă, supranume*.

tată, generalizată, spre deosebire de simplele porecle, folosite ocazional”. În ELR, porecla este considerată ca fiind o subcategorie a supranumelui, deosebindu-se de acesta prin caracterul subiectiv, ocazional, prin afectivitate și motivare semantică. Supranumele nu se confundă cu porecla, acesta dublând sau substituind numele de familie, fiind astfel unicul mijloc de individualizare a persoanei (ELR, s.v. *supranume*).

1.1.2. Studiile de onomastică evidențiază două perspective de abordare: pe de-o parte, se regăsește opțiunea cercetătorilor de utilizare a unui singur termen fie poreclă (Al. Graur, Margareta Purcar-Gușeilă), fie supranume (V. Țâra, M. Homorodean și N. Mocanu, I. Roșianu, Ch. Ionescu)³, iar, pe de altă parte, se remarcă necesitatea distincției între porecle și supranume, acestea deosebindu-se prin conținutul semantic (Loșonți 1969, Stan 1973): „prin supranume înțelegem calificativul care are un rol exclusiv antroponimic, de a identifica o persoană într-o anumită colectivitate. El este lipsit de valoare afectivă, deci nu este supărător sau jignitor” (Loșonți 1969, p. 116); porecla se dă „incidental, în diferite momente ale vieții indivizilor cu scopul de a ironiza, de a batjocori anumite defecte fizice, morale, felul de a vorbi etc. De aceea sunt supărătoare sau jignitoare. Conținutul lor afectiv le explică în primul rând rapida răspândire, marea circulație și trăinicie. Ele nu se nasc dintr-o necesitate antroponimică, dar, după ce se generalizează, îndeplinesc un asemenea rol” (Loșonți 1969, p. 117).

1.2. În sistemul antroponimic rodnean, cea mai mare parte dintre locuitori este identificată prin supranume simple (Borșanca, Fătu, Diacu, Preceptoru etc.) sau prin intermediul unor formule de precizare a relației de rudenie, acestea având rolul de precizare a paternității sau a filiației materne. În cadrul acestui sistem de denotație, rolul fundamental îl are prenumele sau hipocoristicul persoanei, care este pus în relație cu:

a. numele de familie: *Anghilina lui Vișchi, Gore a Anchii, Irina lui Cicioc, Matriona Luchii, Mihăilă Pioraș* etc.

b. prenumele/hipocoristicul tatălui sau mamei: *Andrei a Firii, Anghilina lui Maștei, Beta Dochii, Dănilă a Șofronii, Gavrilă a Tudoriții, Irina lui Chiforuc, Măria lui Savir, Raveca Nastasii, Tecla lui Radu, Zaharia Nichii*;

c. porecla tatălui sau a mamei: *Alexandru a Buluții, Doniză a Șoricului, Floarea lui Ciurlea, Florea lui Hoatăl, Florea lui Techeri, Lucreția Lupului, Maștei a Boscoanii, Mina lui Șuica, Victor a Zorbellei* etc.

d. supranumele tatălui sau al mamei: *Ana Fierarului, Gore a Borșencii, Nica Popii Larion, Simion Benzinaru, Simion a lu Riga, Simion Polițeru, Toader Popii Larion* etc.

e. numele părții de hotar în care locuiește: *Câmpu de pe Izvor, Horți de pe Stâncă, Ileana de sub Coastă, George Sângeorzan din Drumul Mare, Loaici de pe Toacă* etc.

1.3. Supranumele, după originea semantică, se repartizează în două clase: supranume individuale și supranume colective.

³ Vezi Roșianu 1976, p. 295 și *passim*.

1.3.1. Supranumele individuale, în sistemul antroponimic studiat, indică:

– îndeletnicirea indivizilor: *Brigadiru, Clopotaru, Diacu, Drotaru, Fătu, Fieraru, Frizerița, Groparu, Muzicuța, Papaș, Păpucaru, Preceptoru, Polițeru, Poștăre-lu, Sfârnaru, Zapciu*;

– originea locală: *Colbaru* (originar din *Colb*, numele pop. al loc. Valea Vinului), *Borșanca* (era originară din zona Maramureșului, probabil din *Borșa*), *Lunca-nu* (originar din *Lunca Ilvei*), *Măiereanu* (originară din loc. *Maieru*), *Șanțanca* (originară din loc. *Șanț*); *Jghebălauca* (a avut casă în *Jgheab*);

– originea familială: *Bechenoia* (nfam. *Becheanu*), *Nemeșoia* (nfam. *Nemeș*), *Nistoroia* (npers. *Nistor*), *Păiușoia* (nfam. *Păiuș*), *Piorășeni* (nfam. *Pioraș*) *Șteopănoia* (nfam. *Șteopan*).

1.3.2. Supranume colective indică cel mai adesea descendența familială sau zona în care locuiesc: *Izvorani* (cei care locuiesc *Pe Izvor*), *Bureceni* (< nfam. *Bureacă*), *Buțani* (< hipoc. *Buțu* < pren. *Jacob*), *Gicăi* sau *Gicani* (< hipoc. *Gicu*), *Piștalăi* (< hipoc. magh. *Pișta*), *Nicăi* (< hipoc. *Nică* < hipoc./pren. *Ionică*), *Porceni* (< nfam. *Porcius*, anterior *Porcu*), *Riscăi*. Dintre modalitățile de identificare a unui grup social, în sistemul antroponimic studiat se remarcă supranumele *Bulăi, Gicăi, Piștalăi, Nicăi, Riscăi*. Distribuția formelor *Gicăi, Gicani* în variație liberă ne conduce spre întrebarea: aceste nume de grup sunt formate prin derivare de la un antroponim cu sufixul *-ăi*? Originea controversată a sufixului *-ăi* și productivitatea acestuia în segmentul verbelor cu temă onomatopeică (*clănțai, croncăi, grohăi, olecăi* ‘a se văieta’, *șorecăi* – cf. FCLR, p. 78–79) ne determină să abordăm momentan cu rezerve această ipoteză. Varianta de interpretare, fără a avea un statut controversat, este cea de plurale ale unor categorii antroponimice (*nicău/nicăi, gicău/gicăi, piștalău/piștalăi, riscău/riscăi*). Interesant este că un discurs liber al informatorului se utilizează forma în *-ăi*, în timp ce, întrebat direct dacă zic *nicău, gicău* etc., informatorul confirmă și singularul.

2. Cum în orice comunitate sătească oamenii sunt permanent în relații directe unii cu alții, își cunosc foarte bine genealogia, calitățile și defectele, obiceiurile, viciele și ticurile, cea care reflectă în mod explicit aceste particularități, dându-le o coloratură aparte, este porecla. Deși multe dintre poreclele adunate relevă spiritul sarcastic, zeflemitor, umoristic al comunității, cele mai multe porecle au apărut din necesitatea stringentă de a deosebi indivizii: spre exemplu, Anton Boldiș era poreclit *Sapari*, Petre Boldiș – *Bembalău*, Florea Boldiș – *Fleșcuță*, Ioan Boldiș – *Albucu*, Florea Cârđan – *Drotariu*, Dănilă Cârđan – *Băbălău*, Gheorghe Cârđan – *Hopu*, Nechita Cârđan – *Sfârnariu*, Ioachim Cârđan era a *Borșencii*, Alexa Cârđan – *Coliba*.

2.1. În categoria poreclelor, informatorii redau atât poreclele propriu-zise, cât și o serie de nume de familie care, dispărute fiind din sistemul antroponimic rodnean, au fost asimilate poreclei. Dintre acestea notăm: *Băran, Bembea, Bodale, Bontea, Bouțan, Bucnaru, Bulbuc, Coșofreț*⁴, *Mihârștea, Techeri, Tiucar* var. a lui *Tecar*⁵.

⁴ Nfam. *Coșofreț* a dispărut din nomenclatorul oficial al populației rodnene, odată cu renunțarea la acest nume prin căsătorie, cu scopul de a beneficia, mai exact de a moșteni drepturile acordate grăni-

3. Din punctul de vedere al modului de formare, poreclele sunt:

3.1. Cuvinte derivate cu sufixele: *-a* (*Coaca, Coarba, Piștaca, Ostăciuca, Fripta*), *-an* (*Americanu, Hleban*), *-ar* (*Ferestaru, Insularu, Păpușaru*), *-ălău* (*Bârfălău, Bembalău, Bicalău, Tălpălău, Sorbalău*), *-ău* (*Codău, Focău, Hrincău, Limbău, Măciucău, Ochilău, Pomânău*), *-el* (*Băiețel, Bontănel, Iobănelu, Puricel, Troscoteț*), *-eț* (*Tutuleț*), *-eu* (*Cibiceu*), *-ca* (*Șuica*), *-că* (*Bulaucă, Buțancă, Filimoanca, Piștă-laucă*), *-ica* (*Ciorica, Ciulica, Frumușica, Păpușica*), *-ilă* (*Urechilă*), *-iță* (*Lelița, Porșorița, Văcărița*), *-oaia* (*Cucioaia, Gușoaia, Piștăloaia, Pojăroaia, Surdoaia*), *-oi* (*Cățărmoiu, Fârțoiu, Horoiu, Mierțoiu, Măturoiu, Puțoi*), *-uc* (*Albucu, Berzuc*), *-ulea* (*Moșulea*), *-uș* (*Flămuș*), *-uț* (*Groștioruț, Pălcuț*), *-uță* (*Buluța, Fleoșcuță*).

3.2. Cuvinte formate prin schimbarea valorii gramaticale:

– termenul de bază este un adjectiv: *Cârna, Ciulu, Ciuntu, Fripta, Friptu, Împilitu, Mincinosu, Neagra, Naltu, Prăhosu, Răgușitu, Răul, Spurcata, Sucitu*;

– termenul de bază este un adverb/locuțiune adverbială: *Repedele, Ruptul* (vezi loc. adv. *cu ruptul*), *Târziu*;

– termenul de bază este un verb: *Foflânca, Pișa*;

– termenul de bază este o interjecție: *Cuciu, Hau-Hau, Țup*.

3.3. Cuvinte formate prin compunere:

– vb. aux. *a avea* + subst. *vreme* > *Amvreme*;

– vb. pred. *a căra* + subst. *apă* > *Cară-apă*;

– interj. *vui!* + subst. *mamă* > *Vui-mami*;

– interj. *hi!* + interj. *hi!* > *Hihi*;

– adj. substantivizat *mutu* + por. *Huza* > *Mutu-Huza*.

3.4. Expresii: *Bea și zace, Freacă Cioareci, Frunte Lată, Labă de Urs, Papă ou, Patru ochi într-o cutie, Pom de iarnă, Regina Balului, Scufița Roșie, Soacra știe tot, Șoancă Ciugulită, Trei în unu*.

4. Pentru a înțelege și a explica poreclele, am încercat să aflăm împrejurarea în care s-a născut porecla. În unele cazuri am obținut explicații diferite sau nu am obținut nicio lămurire, din cauza faptului că în momentul de față nu se mai cunosc motivele acordării acesteia.

4.1. Cele mai multe porecle sunt rezultatul unei întâmplări: un bărbat neînșurat și cam bătrân era poreclit *Moșulea*. În urma unei întruniri între feciorii satului, s-a pus rămășag că Ion va duce în spate un mânz de un an pe o distanță de 100 m, în schimbul unei ferii de razole. Ion a reușit să deplaseze mânzul, iar feciorii, întorși acasă au povestit că Ion a apucat mânzul ca un lup, de unde și schimbarea poreclei din *Moșulea* în *Lupu* (DGR, p. 697) Cum această persoană nu a avut descendenți, porecla a constituit un mijloc de denotație doar pe durata vieții purtătorului ei.

cerilor, drepturi pe care nu le aveau înainte ca liber profesioniști. Prin calitatea de grănicer, aceștia dobândeau dreptul la proprietate, dreptul la educație, egalitate în fața legii, nu mai erau expuși abuzurilor unor funcționari ori voinței arbitrare a unei persoane; vezi Bolovan 2009, p. 438.

⁵ Antroponimele *Băran, Bembea, Bodale, Bontea, Bouțan, Bucnaru, Bulbuc* sunt consemnate în DFNFR ca nume de familie în jud. Bistrița-Năsăud.

Porecla *Lupu* este înregistrată și în sistemul actual al denotației personale din comuna Rodna, dar explicația informatorului nu are nimic de-a face cu povestea de mai sus, ci reflectă zgârcenia și lipsa de generozitate a persoanei poreclite: „I-o zis Lupu, de hămisit pe avere ce-o fost!”

4.2. Există și situații în care porecla este moștenită de către descendenți: spre exemplu, pentru porecla *Bulăi* și derivatul *Bulaucă*, informatorul, deși identifică referenții, fam. *Bălăi* și din fam. *Bodriheic*, nu cunoaște explicația exactă; consideră că ar putea fi o ciufuire a numelui de familie *Bălăi*. Detalii care contribuie la explicarea poreclei găsim în *Dicționarul genealogic rodnean*, unde se notează căsătoria lui Iacob Bodărheic cu o fată din zona Bârgăului al cărei nume de familie era *Buleu*. Sătencele, invidioase probabil, au poreclit-o „*Buloaia*, feciorii ei erau ai *Bulii*, una dintre fete, mai mică de statură, era poreclită *Buluța*, și, în final, toți cei de la a doua generație erau porecliți *Bulăi*” (DGR, p. 85).

4.3. Deși, în esență, porecla reflectă o trăsătură dominantă a purtătorului ei, am identificat câteva porecle care oglindesc în antonimie particularități ale denotației: *Jaru* „e un om foarte calm, se pornește greu la orice treabă”, *Gordună* „era mic de statură și slab”, *Viespe* „era foarte leneș”.

5. În continuare vom analiza poreclele, clasificate în funcție de originea semantică. Vom cita între ghilimele explicația informatorilor, când acestea sunt semnificative:

5.1. Porecle care se referă la particularități fizice: *Abure* „era foarte slab”, *Albucu* „era cel de-al patrulea copil al unei familii, și, fiind băiat, mama lui tot spunea că-i tare frumos și albuc, și așa i-a rămas numele: *Albucu*”, *Antena* „este o femeie foarte înaltă și slabă”, *Bejanca* (< s.f. *bejancă* ‘sac mare’), „era grăsuță”, *Beșuc* „era un om mic și gras, avea o burtă rotundă ca o beșică de porc”, *Bocșa* „era ca Ioan Bocșa, avea mustață și era grizonant”, *Buboasa* (< *bubă* + suf. *-oasă*) „avea acnee pe față”, *Calu* „era foarte înalt”, *Cărunta* „a fost căruntă de tânără”, *Cârma* „avea nasul lovit și nu i s-a mai vindecat”, *Checheș* (< magh. *kékes* ‘albăstrui’) „era un om vânăt-roșcovan la față”, *Ciocârlan*⁶ „era un om hâd, îndoit de spate, era sucit și îndoit de spate, cu coc în spate, umbla mereu cu 6 vite la păscut”, *Ciocușa* „se uita ciocuș (era sașie)”, *Ciorica* (< *cioară* + suf. *-ica*) „avea tenul măsliniu și părinții ei o alintau, comparând-o cu o cioară mică”, *Ciulu* (< adj. *ciul* ‘fără o ureche’) „nu avea o ureche”, *Coaca* (< coc ‘cocoașă’ + suf. *-a*) „avea un coc în spate”, *Coarba* (*corb* + suf. *-a*) „era neagră la față”, *Dodu* (< *dodă* ‘jucărie’, prin derivare regresivă) „când era mic era un copil tare frumos, ca o dodă”, *Fila* (< *filă* ‘foaie (de hârtie)’) „era slabă ca o frunză”, *Foflânca* (< vb. *foflânca* ‘a-și îndoii spatele încolo și-ncoace’) „avea un mers legănat din cauza că avea cocoașă”, *Friptu* „s-a ars cu untură sau ulei încins”, *Frunte lată* „avea fruntea foarte lată”, *Goanga* (< goangă ‘insectă’) „era mic de statură și cam slăbuț”, *Goga* (cf. expr. *a sta gog* ‘a sta ghemuit’) „era cocoșat, îmbulzit de spate, cu spatele între umeri”, *Gordună* (< *gordună* ‘contrabas’) „era mic de statură și cam slab”, *Gușoia*

⁶ Pentru sugestiile etimologice ale lexemului *ciocârlan*, vezi Loșonți 2001, p. 35–40.

(< *gușă* + suf. *-oiaia*) „a avut gușă”, *Guz* (< *guz* ‘cârțiță’) „era mică, ca o cârțiță”, *Hacăl* (< *hacăl* ‘ac de tricostat, cu vârful încovoiat’) „era foarte grasă”, *Hădu* „lucra la Coloană și era mereu murdar cu uleiuri”, *Hoatăl* (< magh. *hatalmás* ‘puternic’) „era un om plin de energie, un om voinic”, *Hriba* (< *hribă* ‘ciupercă comestibilă, *Boletus edulis*’) „era bătrână ca o hribă”, *Împilitu* (< *împilit* ‘mic, necrescut’) „a rămas cu crescutul la înălțimea unui copil de 10–12 ani”, *Iobănelu* (*ioban* ‘mare, greu’ + suf. *-el*) „era un om mic, repara papuci și oamenii îl porecleau *Iobănelu*”, *Îmbulzitu* „avea spinarea încovoiată din cauza spondilozei, era îndoit de spate”, *Încovrigatu* „era adus de spate, avea spatele îndoit, dar oamenii îi mai ziceau și *Încârligatu*”, *Jidanu* „era un om bogat ce avea părul roșcat și fața ușor pistruiată”, *Mutu-Huza* „era surdo-mut”, *Neagra* „era mai brunetă”, *Ochilău* (< *ochilă* + suf. *ău*) „era holbat”, *Paprica* „era mai roșu la față și, de aceea, i-au zis *Paprica*”, *Pălcut* „era mic de statură și cam firav”, *Pănușă* „era o femeie mici de statură”, „bunica lor a avut o pată pe față”, *Pâșcu* (prin derivare regresivă din adj. *pășcav* ‘zbârcit’), *Pleşca* (< *pleșcă* ‘chelie’) „era chel”, *Porozău* (< *porozău* ‘nisip fin’, din magh. *porozó* ‘prăfuitor’) „sunt o familie numeroasă și sunt mici de statură”, *Porșorița* (< *porșor* ‘căpiță de fân’ + suf. *-iță*) „era o fată mică de statură, dar cam grasă, iar cei din generația ei o asemănau cu un *porșor*”, *Pupoșu* (< *pup* ‘coc în spate, cocoașă’ + suf. *-oș*) „era cocoașat”, *Ponei* „este mic de statură”, *Puricel* (< *purice* + suf. *-el*) „era un om mic și slab, dar tare iute”, *Răgușitu*, *Sucitu* „era slab și avea coloana într-o parte”, *Suptirelu* (< *suptire* + suf. *-el*) „era foarte slab”, *Surdoiaia* (< *surd* + suf. *-oiaie*) „bunica sau mama probabil era surdă”, *Șoancă Ciugulită* „era foarte slabă”, *Tremuriciu* (< *tremur* + suf. *-ici*) „era bolnav, îi tremurau mâinile”, *Țâncă* (< *țânc* ‘copil mic’) „e mic de statură”, *Țigănoiu* (< *țigan* + suf. *-oi*) „era negru ca un țigan”, *Țoaba* (< *țoabă* ‘muscă’) „era înalt și slab”, *Urechilă* (< *ureche* + suf. *-ilă*) „avea urechile pleoștite și îndepărtate de cap”.

5.2. Porecle date după particularități psihice, trăsături de caracter, obiceiuri sau deprinderi: *Americanu* „purta o pălărie cu pana foarte mare, asemănătoare cu cea a americanilor”, *Amvreme* „era foarte leneș, mereu spunea *am vreme*”, *Angola* „a fost în această regiune în calitate de militar”, *Atenție* „avea o problemă la deget, ținea arătătorul mereu drept, ca și cum ar fi vrut să-i atenționeze pe ceilalți”, *Baba* „este un bărbat cu apucături femeiești”, *Banduru* (< *bandură* ‘femeie de moravuri ușoare’, prin derivare regresivă) „a feciorit tare mult și și-a luat de nevastă o *bandură*”, *Băbălău* (< *babă* + suf. *-ălău*) „era un om cam prost și lipsit de vitalitate”, *Bârfalău* (< *bârfă* + suf. *-ălău*) „bârfea mult”, *Bembalău* (< nfm. *Bembea* + suf. *-ălău*) „erau proști”, *Bontănel* (< *bontăni* ‘a face zgomot lovind într-un obiect’ + suf. *-el*) „când era tânăr avea mereu dispute cu cei de vârsta lui și toate se terminau cu o bătaie pe cinste”, *Broasca* „copil fiind a început să meargă foarte târziu, primele lui tentative de mers semănând cu cele ale unei broaște”, *Buciu* (< *buc*, pl. *buci* ‘pânză de cânepă de calitate mai slabă’), *Burcășița* (< *burcaș* ‘țigan nomad’ + suf. *-iță*) „era cam obraznică și se certa mereu cu lumea din sat”, *Căuș* „a murit de podagră, avea obiceiul de a măsura, de a vămui orice cu căușul”, *Ciubuc* „era șofer și umbla

mereu să facă ciubuc, ciubucărea”, *Ciutu* „era un om prostănac, stângaci”, *Codău* (< *coadă* + suf. -ău) „fiind singur la părinți se ținea mereu de coada mamei, de poala mamei sale”, *Coiu* (< *coi* ‘testicul’) „se sustrăgea de la muncă, iar cei apropiați mereu spuneau că *se învârte ca un coi în căldare*”, *Cibiceu* (< *cibică* ‘pălărie’ + suf. -eu) „purta întotdeauna pe cap o cibică, un fel de căciulă, șapcă”, *Coliba* „era o familie care locuia în câmp într-o casă sărăcăcioasă și mică la fel ca o colibă”, *Cosărea* erau oameni cu multă avere, aveau foarte mult pământ și, implicit, foarte mult fânaț de cosit”, *Costrușa* (< *costrușă* ‘iapă tânără/mânz cu dungi ca zebra’) „avea un mers zvelt”, *Cucu* (cf. expr. *a sta cuc* ‘ghemuit’) „era miner și la ora mesei obișnuia să se așeze ghemuit să mănânce. Ortacii din echipă au început să-l ia în derădere pentru poziția respectivă, spunându-i că *stă cuc*” (DGR, p. 385), *Cupa* (*cupă* ‘unitate de măsură pentru lichide, echivalentă cu 1 litru’) „acești oameni erau mereu cu cupa cu vinars pe masă”; „unul dintre urmași, a fost angajat la oi și exagera cu folosirea cupei, ca unitate de măsură, pentru sâmbrași, motiv pentru care l-au poreclit *Cupa, a Cupii*”, *Cumpănă* (< *a cumpăni* ‘a măsura laptele’) „participa mereu la măsuratul laptelui”, *Doftorul* „îi ziceau *Doftorul* pentru ținuta sa impecabilă”, *Drapelul* „avea mereu drapelul arborat la casă”, *Dreptatea* „avea obiceiul de a specifica mereu ca el are dreptate”, *Fansula* „acum e grasă ca o fansulă ‘fasole’; provenea din Maieru, localitate în care familiile au copii mulți și mărunți; sunt mici de statură”, *Freacă cioarici* „sta mult pe la oi și se îmbrăca cu cioareci”; „avea obiceiul de a-și încălzi mâinile, în anotimpul rece, frecându-le de cioareci”, *Ferestaru* (< *fereastă*, var. a lui *fereastră* + suf. -ar) „avea obiceiul de a sta pe la ferestrele căminului cultural când erau nunți în sat pentru a primi mâncare și băutură”, *Filer* (< *filer* ‘a suta parte dintr-o coroană (monedă austro-ungară), ban’) „avea bani mulți”, *Fleandură* (< *fleandură* ‘haină zdrențuită, zdrențe’) „erau tare necăjiți și se îmbrăcau cu haine peticite, cu zdrențe”, *Fleoșcotă* „vorbea mult și fără rost”, *Fleoșcută* (< interj. *fleoșc* + suf. -uță) „era un om căruia îi plăcea să glumească permanent, vorbea foarte mult”, *Focău* (< *foc* + suf. -ău) „se enerva foarte repede din orice, era tare irascibil”, *Frumușica* (< *frumos* + suf. -ica) „se îmbrăca elegant și la lucrul câmpului”, *Găoaza* (cf. expr. *a sta găoază* ‘a sta gură-cască’) „era o femeie foarte interesată de ceea ce fac ceilalți, căuta să surprindă orice discuție”, *Groștioruț* (< *groștior* ‘smântână’ + suf. -uț) „îi plăcea să mănânce colesă cu groștior”, *Harbuz* (< *harbuz* ‘bostan, pepene’) „avea oameni la secerat veniți din Maramureș”, *Hădu* (< *hâd* ‘urât’) „lucra la Coloană, repara mașini mari, și era mereu murdar cu uleiuri”, *Hihî* „avea un râs ciudat, se hlizea *Hi, hi, hi!*”, *Hleban* „nu prea îi plăcea mămăliga, și pentru că pe vremurile alea nu prea era pâine i-o zis *Hleban*”, *Horoiu* (< *hori* ‘a cânta’ + suf. -oi) „era un om foarte vesel căruia îi plăcea să cânte la petreceri”, *Hoheru* (< *hoher* ‘copil neascultător, copil neastâmpărat’, din magh. *hóhér*), *Hopu* (< nfam. *Hopu*) „a fost șoferul unui comerciant care se numea *Hopu*”, *Horpotă* (< *horpoti*) „mânca foarte zgomotos”, *Hrincău* (< *hrincă* ‘orice bucată de mămăligă rece sau pâine’ + suf. -ău) „era zgârcit”, *Huza* (format prin derivare regresivă de la *a huzuri*) „era cam nepăsător, trăia clipa”, *Jaru* „era un om

foarte calm, se pornea foarte greu la orice treabă”, *Jidauca* „se trage din unguri, era cam zgârcită”, *Lampu* (< *lampă*) „vindea gaz lampant pentru felinare și lămpi”, *Jidanu* „el nu prea mergea la muncă, era ca jidanii; nevasta și copiii munceau pământul”, *Lelea* (< *lele* ‘apelativ de adresare pentru o femeie mai în vârstă’) „era afemeiat”, *Limbău* (< *limbă* + suf. -ău) „era baci, vorbea foarte mult”, *Lupu*, *Măciucău* (< *măciucă* + suf. -ău) „sunt mai înapoiați, proști”, *Măturoi* (< *mătură* + suf. -oi) „era mereu cu părul coafat”, *Oțetu*, *Papă ou* „mânca foarte multă papă, omletă”, *Patru ochi într-o cutie* „purta ochelari și de aceea copiii au poreclit-o patru ochi într-o cutie”, *Pipaș* (*pipaș* ‘fumător’) „fuma foarte mult”, *Piper* „era foarte iute”, *Pișa* „erau oameni mai săraci și cam prostuți”, *Pițula* (< *pițulă* ‘monedă’) „femeia a fost poreclită *Pițula* pentru că purta mereu la gât o salbă cu taleri, cu pițule de argint”, *Pomânău* (< *pomană* ‘milostenie pentru iertarea păcatelor’ + suf. -ău) „era un om bogat și darnic, dădea de pomană celor săraci”, *Poclog* (< *poclog* ‘apelativ pentru desemnarea unui copil neascultător sau neastâmpărat’) „era un om tare șmecher, ciufulea pe toată lumea”, *Ponțailă* „i-au plăcut fetele”, *Pom de iarnă* „femeia avea obiceiul de a-și etala mereu bijuteriile, iar un conductor văzând-o cât este de încărcată cu aur i-a zis că-i ca un pom de iarnă”, *Rapidul* „avea obiceiul de a merge foarte repede, umbla ca trenul rapid”, *Ratafia* „când veneau feciorii în peșit, ea îi întreba consecvent dacă nu cumva i-au adus și o sticlă de ratafie (= lichior)”, *Răul* „din cauza comportamentului său neadecvat, oamenii i-au zis *Ilie Răul*”, *Regina Balului* „dansa frumos”, *Repedele* „era un om tare iute în mișcări”, *Ruptul* (cf. expr. *a lucra cu ruptul* ‘a munci mult și din greu, dar într-un timp foarte scurt’), *Samadâș* (*samadâș*, var. a lui *samalâș* ‘zgârcit, avar’) „era un om calculat, își programa în detaliu toate activitățile”, *Scufița Roșie* „se îmbrăca, cel mai adesea, în haine de culoare roșie”, *Soacra știe tot* „știa tot ce se întâmplă în comunitate”, *Sorbală* (< *sorbi* + suf. -ală), *Sorbălău* (< *sorbi* + suf. -ălău) „sorbea ciorba la masă”, *Spurcata* „era nespălată și se zicea că fura și mana laptelui la vaci”, *Șătrar* (< *șatră* ‘construcție improvizată în care negustorii își expun marfa la târguri sau în piețe’ + suf. -ar) „umbla cu comerțul”, *Șcârlea* (< *șcârlă* ‘pipă mare de lut în stare proastă’) „erau lingurari, șcârleau (= fumau) mult, toată casa era plină de fum”, *Șliboviță* (< *șliboviță* ‘rachiu tare de prune’) „a băut multă șliboviță”, *Șoricu* „era un om fără rușine, avea obrazu gros, ca șoricu”, *Șuica* (< *șui* ‘prost’ + suf. -ca) „era un om cam ținut la cap, prost”, *Tarzan* „era un om foarte puternic, a reușit să ridice chiar și un vagonet de mină”, *Târziu* „se pornea greu la orice lucru”, *Tiocu* (< *tioc*, var. a lui *toc*) „înainte mai confecționa teci în care se păstrează cutea pentru coasă”, *Tocila* (< *tocilă* ‘piatră circulară pe care se ascut uneltele de tăiat’) „se lăuda în fața sătenilor cu unealta de ascuțit pe care o avea și își oferea serviciile” (DGR, p. 630); „erau cam nespălați, erau negri ca tocila”, *Trei în unu* „mama tatăl și fiul sunt nedespărțiți, deși fiul are acum peste 30 de ani”, *Trola* (var. a lui *trulă* ‘persoană care se îmbracă prost, neîngrijit’, < germ. *Troll*, DLR) „bea mult, bea ca o trolă” (cf. *a bea ca o trolă* ‘a bea mult, fără măsură’); „au avut casă și un loc mare în câmp și și-au construit un trolu rudimentar pentru a căra lemnele și fânul”, *Tutu* (< *tut* ‘persoană)

slabă de minte, lipsită de îndemânare; nătâng, tont’), *Tutulețu* (< *tut* + suf. *-uleț*) „e slab de minte, prostuț”, *Țapu* „era o familie cam îngâmfată, baba era tare afurisită”, *Țarca* „mergea ca o țarcă”, *Văcărița* (*văcar* + suf. *-iță*) „păzea ciurda de vaci”, *Vânju* (< adj. *vânjos*) „era foarte sprinten și curajos”, *Veterinarul* „era țăran, se ocupa cu doftoritul animalelor, nu avea școală”, *Viespe* „era foarte leneș”, *Zmăul* „era un om de nestăpânit”.

5.3. Porecle care reflectă întâmplări memorabile din viața indivizilor: *Apostol* „după ce i-a murit prima nevestă, la un timp foarte scurt s-a recăsătorit și s-a pocăit; lumea cunoscând viața sa destul de zbuciumată, marcată de alcool și infidelitate, a început să-l ia în derădere, spunând că acum se roagă ca un apostol”, *Banditu* „se vorbește că a omorât un om”, *Bărbântă* (< *bărbântă* ‘vas din lemn în care se ține brânza sau iaurtul din lapte de oaie’) „a fost miner, îi plăcea să se laude cu brânza lui de oi, ținută în bărbântă, brânză care, de altfel, nu era foarte bună, era iute și înspre primăvară începea să mucegăiască”, *Bâza*, *Boamba*, *Bogău* (< *bogău* ‘persoană care are o stare materială foarte bună’) „aveau multă avere, erau gazde”, „locuiau la blocuri și țineau animale și de aceea oamenii le-au zis că-s bogăi”, *Boscoana* „era o femeie despre care se zicea că face vrăji, boscoane”, *Bruc* „a vizitat ca militar localitate Bruc din Austria și își povestea experiența cu un ton laudativ”, *Cătărămoiu* (< *cătărămă*, var. a lui *cataramă* + suf. *-oi*) „fiind în armată a primit o uniformă care avea la haină o cataramă foarte mare. Întors acasă, a povestit că avea la haină un *cătărămoi*... și *Cătărămoiu* i-a rămas numele”; „întotdeauna când ieșea în sat îi plăcea să spună că el are bani la *cătărămă*.”, *Călăuz* (< *călăuz* ‘comandant, căpetenie, șef’) „umbla din casa în casă, umbla ca un călăuz 24 de ore din 24”, *Chifla* (< *chiflă* ‘corn’) „a dus o vacă la montă, iar vaca, rotunjindu-și spinarea, a zis că vaca ei s-a gugulit ca o chiflă, și *Chiflă* i-a rămas numele”, *Dobașu* (< *dobă*, var. a lui *tobă* + suf. *-aș*) „în timpul satisfacerii serviciului militar în cadrul Regimentului de graniță năsaudean lui i s-a încredințat toba mare prin bătăile căreia militarii păstrau cadenta”, *Drăculețu* (< *drac* + suf. *-uleț*) „la fărșang (carnaval organizat de catolici la intrarea în postul paștelui) acest om s-a costumat în drac și de atunci lumea i-a zis *Drăculețu*”, *Drobeta* „a furat o sticlă de băutură care se numea Drobeta”, *Fârțoiu* (< interj. *fârț* + suf. *-oi*) „a avut în tinerețe o pereche de pantofi care scârțâiau *fârț-fârț-fârț*”, *Hersu* „a fost sub-primar la Rodna, iar cei din conducerea localității i se adresau cu germ. *Her* ‘domn’ și prescurtarea *S* de la nfm. *Sângeorzan*, de unde Hers(u)” (DGR, p. 682), *Mierțoiu* „după măsuratul oilor, sâmbrașii au contribuit cu bani și l-au trimis din munte în Valea Vinului să cumpere o ferie de vinars. Din banii colectați, Arsenie a reușit să cumpere o cantitate dublă de vinars, și, la întoarcere, când se apropia de stână, a început să strige că a cumpărat o mierță de vinars” (DGR, p. 445), *Moșulea*, *Mucenicu* „în timp ce se afla cu batalionul într-o campanie militară, văzând că drapelul este în pericol, pentru a-l salva l-a înfășurat pe lângă corp. Pentru gestul său, inamicul l-a supus unor chinuri groaznice, suferind ca un mucenic. În urma acestei întâmplări, cei din neamul lui au fost recunoscuți ca fiind a *Mucenicului*” (DGR, p. 333), *Nenorocire*

„băiatul unei familii a murit strivit de zidurile bisericii ridicată înainte de invazia tătarilor, în timpul reparațiilor bisericii greco-catolice și a extinderii acesteia prin adăugire.” (DGR, p. 107), *Oaia* „erau cei dintre ai lui *Broasca*, și-a luat un pieptar de oaie invers, cu lâna în afară și, de aceea, i-a rămas numele *Oaia*”, *Pacea* „La sărbătorile de iarnă a mers cu Irodul și s-a costumat în preot. După sărbători nu și-a ieșit deloc din rol, cântând și rostind ca un preot sintagma *Pace vouă!*, de unde și porecla *Pacea*”, *Papă ou* „mânca foarte multă papă, omletă, chiar și la marile sărbători”, *Patru ochi într-o cutie* „purta ochelari și de aceea copiii au poreclit-o patru ochi într-o cutie”, *Păpușaru* (< *păpușă* + suf. *-ar*) „a dus cadou unei fete, când a mers la peșit, o păpușă”, *Plumbu* (< *plumb* ‘glonț, proiectil’) „a fost grănicer și pentru că a rămas invalid, lovit sau împușcat fiind, i-a rămas numele *Plumbu*”, *Pojăroaia* (< *pojar* ‘foc violent, mistuitor’ + suf. *-oaie*) „și-a refăcut casă după un incendiu de proporții, se spune că cineva i-ar fi dat foc la casă”, *Troscoțel* (< *troscot* (în nord-estul Transilvaniei) clopot ‘clopot atârnat de gâtul oilor, talangă’ (cf. și DLR) + suf. *-el*) „când era copil a mers cu mieii la păscut la Valea Vinului și, nefiind atent, i-a pierdut. A început să-i caute și-i tot întreba pe oamenii din sat dacă nu i-a văzut/auzit cineva troscoțelul mieilor.”, *Țup* (< interj. *țup*, var. a lui *țop*) „era o persoană mică de statură, și când se făceau hore sau când mergea la bere (întâlnire a sătenilor, cu precădere înaintea marilor posturi de peste an, organizată cu lăutari, mâncare și băutură) era cel mai jucăuș”.

5.4. Porecle care indică defecte de pronunțare, ticuri verbale, cuvinte neobișnuite în grai: *Bădâna* „femeia având un defect de vorbire, când trebuia să pronunțe cuvântul *bătrână* se auzea *bădâna*, motiv pentru care cei din generația ei i-au zis *Bădâna*”, *Bicheru* (< *bicher* ‘om petrecăreț’, cf. și DLR) „se ține numai de petreceri și ștregării”, *Bubicu* „pronunța, în loc de *bunic*, *bubic*”, *Curechi* (< *curechi* ‘varză’) „încearca să vorbească literar și pronunța *curechi* în loc de *cureci*, ca în graiul local”, *Harbuz* (< *harbuz* ‘bostan, pepene’) „avea oameni la secerat veniți din Maramureș”, *Copil* „de când i-a născut nevasta a început să utilizeze în limbaj termenul *copil*, în loc de termenul regional *băiat* ‘copil mic’”, *Goantea* „erau bâlbâit și pronunța *goante* în loc de *gloanțe*”, *Loidăr* (îl chema Larion Bindiu, era român, dar i-au adaptat numele pronunției maghiare), *Naltu* „înjura foarte des și nu folosea cuvântul D-zeu, ci *Naltu*”, *Mățu* „venit din armată acasă, a început să folosească termenul *pisică* în loc de *măț*, cel care este frecvent utilizat în localitate”, *Pițila* „prenumele *Simina* li s-a părut ciudat, și, printr-un joc rimat *Simina–Pițila*, s-a ajuns la *Pițila*”, *Țili* (< hipoc. *Cili* < pren. *Cecilia*).

5.5. La baza acordării poreclelor stau și alte criterii decât cele expuse mai sus. Unele se referă la:

– ocupația indivizilor: *Berbecaru* „a fost tehnician veterinar”, *Bicalău*⁷ (< *bică* ‘taur’ + suf. *-ălău*) „se ocupa cu comerțul vitelor”, *Caravană* „el gestiona camioanele cu ajutoare trimise de pocăiți în Rodna”, *Ceaclău* (< *ceaclău*, var. a lui *ceatlău*

⁷ Termenul *bică* nu se înregistrează în zonă cu accepțiunea de ‘taur’ sau ‘vițel de 2–3 ani’, dar este ocurrent în expresia *rage ca o bică*.

‘instrument de tortură care se punea împrejurul capului’) „a fost sergent de poliție la Bistrița”, *Colectărul* „era angajatul primăriei și se ocupa de încasarea impozitelor, perceptor; a fost casier”, *Contoloru* (var. a lui *controlor*) „a lucrat la primărie în calitate de cenzor”, *Jalipu*, *Gealipu* (< *gelep* ‘neguțator de vite, străin (turc, armean, grec) care venea, pe vremuri, în țară să cumpere oi spre a le vinde la Constantinopol’) „intermedia comerțul cu animale”;

– originea etnică: *Bozgoru* „era o familie de unguri”, *Românul* „era singurul comerciant de origine română printre evrei, care avea magazin pe str. Principală”, *Rusca* (< *ruscă* ‘rusoaică’) „era venită din Cârlibaba, de peste munți din răsărit” (DGR, p. 446), *Șvabu* „era ungur”, *Țimbuș* „corcitură între țigan și ungur”;

– descendența familială: *Șpuru* „a fost copilul ilegitim al Nastasiei Borza”, *Berzuc* „îi ziceau *Berzuc* după numele de familie al soției sale, Ana Berza. Numele lui era Szabo” (DGR, p. 652), *Bricter* „a fost poreclit după numele tatălui natural care era mecanic la fabrica din Valea Vinului și o curta pe Ana, mama lui”, *Fripta* „era soră cu *Friptu*”, *Ciulica* „era nevasta lui *Ciulu*”, *Chiforuc* „era poreclit după numele unuia dintre soții mamei sale. Numele lui este Simion”, *Căizăroaia* „era soția lui *Caizăr*”, *Cucioaia* „e nevasta sau fata lui *Cuciu*”, *Hotăloaia* „se presupune că ar fi fata ilegitimă a lui *Hoatăl*”, *Filimoanca*, *Lelița* (< *lele* + suf. *-iță*), *Ostăciuc* (< pren. *Ostace*, var. a lui *Ostație* + suf. *-uc*), *Piștoaca* (< hipoc. *Pișta* + suf. *-oacă*, prin asimilarea lui *i* semivocalic) „era nevasta lui *Pișta*”, *Piștaca* (< hipoc. *Pișta* + suf. *-ca*) „era fata lui *Pișta*”, *Tiuțu* (< hipoc. *Tiuțu* < *Filofteiuțu* < pren. *Filoftei* + suf. *-uțu*) „punea tiuț (var. locală a lui *ștuț* ‘bucată scurtă de țevă care face legătura între un recipient și o conductă’, vezi DLR) la oalele sparte, le nituia”; descendenții lui *Filoftei*, *Țali* „îi ziceau *Țali* după numele presupusului tată care era evreu”;

– partea de hotar în care locuiesc: *Hoarți* (*de pe Stâncă*) (< *horți* ‘a freca ceva, a scărpină’) „locuiește aproape de malul abrupt al Someșului”, *Imaș* (< *imaș* ‘pășune comunală’) „locuia aproape de imaș”, *Insularu* (< *insulă* + suf. *-ar*) „era izolat de sat, până acasă avea de trecut Someșul”, *Părău* „și-au improvisat o casă pe *Părău Țiganilor*”.

Întrucât pentru o serie de porecle nu am reușit să obținem explicația, acestea nu au fost încadrate în categoriile expuse mai sus: *Corcă* (a *Corchii*), *Dălucă*, *Flămuș*, *Fleacu*, *Gonghir*, *Huhoia*, *Lebeș*, *Parșon*, *Pășcu*, *Pitati*, *Prăhosu*, *Puiețu*, *Rainău*, *Răgăzan*, *Sipiri*, *Sischiri*, *Sula*, *Surlea*, *Șanură*, *Șisăr*, *Tălpălău*, *Tortic*, *Țindărelu*.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Candrea 1895 = Ion-Aurel Candrea, *Porecele la români*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895.

DA/DLR = *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), București, Editura Academiei Române, 2010.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Univers Enciclopedic, 1998.

DFNFR = *Dicționar de frecvență a numelor de familie din România*, vol. I. A–B, Craiova, Editura Universitaria, 2003.

- DGR = Silvestru Leontin Mureșianu, *Dicționar genealogic rodnean. 1690–1990*, [București,] Editura Tinerama, 2001.
- DSL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005.
- ELR = Marius Sala (coord.), Mioara Avram, Jana Balacciu Matei, Iancu Fischer, *Enciclopedia limbii române*. Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006.
- FCLR = Magdalena Popescu-Marin (coord.), Eugenia Contraș, Cristina Gherman, Finuța Hasan, *Formarea cuvintelor în limba română: secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române, 2007.
- Loșonți 1969 = Dumitru Loșonți, *Sistemul popular de denotație personală din Bonțida (jud. Cluj)*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 115–123.
- Loșonți 2001 = *Soluții și sugestii etimologice*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
- Roșianu 1976 = Ion Roșianu, *O problemă de onomastică în discuție: categoriile antroponimice*, în LR, XXV, nr. 3, p. 289–301.
- Stan 1973 = Aurelia Stan, *O problemă de terminologie onomastică: poreclă–supranume*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 85–90.

ABREVIERI

adj. = adjectiv; fam. = familie; hipoc. = hipocoristic; interj. = interjecție; loc. = localitate; loc. adv. = locuțiune adverbială; nfm. = nume de familie; por. = poreclă; pren. = prenume; vb. aux. = verb auxiliar; vb. pred. = verb predicativ; subst. = substantiv; suf. = sufix; var. = variantă.

THE POPULAR PERSONAL DENOMINATION SYSTEM IN RODNA (LOCALITY IN BISTRIȚA-NĂȘĂUD COUNTY)

(Abstract)

The popular denomination system in Rodna locality (BN county) individualizes by: first names, caress names, nicknames, appellations. Beside these, the people can be identified by indicating kinship (paternity of maternal filiation) or by official name. The last category is represented by names of those who come from other regions and whose ancestors are not known by the community.

Cuvinte-cheie: *compunere, derivare, hipocoristic, poreclă, supranume, schimbarea valorii gramaticale.*

Keywords: *composition, derivation, caress name, nickname, appellation, grammatical conversion.*

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
gabrieladomide@yahoo.com